

**«СССРдеги САЯСИЙ РЕПРЕССИЯЛАРДЫН ЖАНА ЭРКСИЗДИККЕ
КАРШЫЛЫК КӨРСӨТҮҮНҮН ТАРЫХЫ»**
темасы боюнча өтүлүүчү кароо-сабактын конкурсу

«ЧОҢ-ТАШ СЫРЫ»
**(Кыргыз Республикасындагы «Ата-Бейит» мемориалдык комплексинин
материалдары боюнча)**
(проблемалык диалог-сабак)

Сабактын методикалык идеясы жана анын темасынын негиздемеси

СССР Жогорку Советинин Президимунун 1989-жылдын 16-январындагы 30–40-жылдардагы жана 50-жылдардын башындагы репрессиялардын курмандыктарына карата адилеттүүлүктү калыбына келтирүү боюнча кошумча иш-чаралар жөнүндө Указына ылайык, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик коопсуздук комитети (КГБ) тынымсыз иш жүргүзүп келген. Репрессиялангандар көмүлгөн жерлерди билген адамдарды сурамжылап издештирип, текшерүү жүргүзүлө баштаган. Натыйжада ак жеринен атылып кетишкен бейкүнөө инсандар чогуусу менен көмүлгөн жерлер болжолдуу түрдө аныкталган. Алардын бири — Аламүдүн районундагы Чоң-Таш айылынын жанында эле...

1937–1938-жылдары Кыргыз ССРинин ички иштер эл комиссары болуп полковник И.П.Лоцманов иштеп турган. Кыргызстанда эле эмес, бүткүл СССРде репрессиянын өтө курчуп, туу чокусуна жетип турган мезгили 1937–1938-жылдарга туура келген. Москва тараптан Кыргызстан «эл душмандары» менен начар күрөшүп жаткандыгы жөнүндө, камалгандардын жана атылгандардын саны аз экендиги жана мындай абал Кремлди канааттандырбастыгы жөнүндө катуу сындар айтылып, борбордук «Правда», «Известия» гезиттерине макалалар да чыгып кеткен. Ал тургай, ал макалаларда кыргыздын белгилүү адамдарынын, саясатчыларынын, эл арасынан чыккан чыгаан инсандардын аты-жөндөрү да саналып өткөн.

XX кылымдын 91-жылындагы жай мезгилине чейин бул каргашалуу кандуу окуя, азалуу жер тууралуу башкалар тургай, ушул аймактын тургундарынын бири да, эч бир жан билген эмес.

Мамлекеттик коопсуздук комитетинин (МКК – КГБ) кызматкери капитан Болот Абдрахманов жана археолог Михаил Иванович Москалёв жер кыртышын өтө кылдаттык менен биринин артынан бирин алып четке коюп, бир кездеги кирпич бышыруучу цехтин чалдыбарын абайлап ачып жатышты...

Болот Абдрахмановго бир кезде атасынан уккан бул кандуу окуя тууралуу Чоң-Таш айылынын тургуну Бүбүра Кыдыралиева айтып берген болчу. 40-жылдарда Чоң-Таш айылынын жогору жагында НКВДнын (Национальный комитет внутренних дел — Ички

иштер боюнча улуттук комитет) эс алуу үйү жайгашкан. Бүбүранын атасы Абыкан Кыдыралиев ошол эс алуу үйүндө кароолчу болуп иштөөчү экен. Абыкан карыя өлүм алдында кызына аманат керээз кылып, жакшы заман келгенде тийиштүү органдарга барып айт, эл чындыкты билсин деп, бул жакка өлүктөрдү кантип ташып келишкенин жана кантип ыргытып көөмп салышканын айтып бериптир.

Ыраматылык атасы айтып бергенден бери он сегиз жыл өткөндөн кийин, ошол 91-жылдын жазында, кар кетип, жер жылып калганда, улгайып калган Бүбүра апа баягы атасы каңырыгы түтөп айтып берген күнөөсүз күнөөлүүлөр көмүлгөн кирпич бышыруучу цех жайгашкан жерди көрсөтүп берүүнү чечет.

...Сайылган күрөк толо топурак ыргытылып, жер кыртышы тереңдеп ачылган сайын кирпич бышыруучу цехтин изи даана байкала баштады. Ошентип узун-туурасы 3 x 3,5 м болгон цехтин дубалынын жогорку бөлүгү ачылды.

Казуунун биринчи күнү МККнын, прокуратуранын жана соттук-медициналык экспертиза бюросунун кызматкерлери 7 кишинин сөөктөрүн казып чыгарышкан. Чуңкур уламдан-улам кеңейип, көлөмү чоңойгон сайын алар сайсөөктү сыздаткан көрүнүшкө күбө болушту. Тергөөчүлөр айткандай, жер астынан табылган ар бир фрагмент сүрөткө жана видеотасмага тартылып жатты. МККнын жана прокуратуранын кызматкерлери, журналисттер, «Кыргызстан» демократиялык кыймылы жана «Мемориал» коомдук уюмдарынын өкүлдөрү акыйкаттыкты орнотуунун күбөлөрү болушту.

Республикабыздын борбору Бишкек шаарынан түштүк тарабындагы анчалык алыс эмес жерде жайгашкан Чоң-Таш айылынын жогору жагында мындан ондогон жыл мурда эмне окуя болду эле?

Ал каргашалуу кандуу окуя качан болгон?

Кимдердин өмүрлөрү кыйылган бул жерде?

Бул дөбөдө канча адам соңку жайын тапты?

Бул жайды мүрзө деп да айтууга болбойт, анткени айрым скелеттер тикесинен тик турган боюнча экен.

Бул жерде адамдар түбөлүктүү жайына аруулап коюлбаптыр.

Бул жерде аларды кызылдай эле кыргынга алышыптыр.

Мезгил баарын жайгарат. Эстутумду да. Бирок бүгүн биз — береги бейкүнөө аталарыбыздын, агаларыбыздын укум-тукумдары, балдары жана неберелери барда, бирди-жарым көргөн-билгендер жана күбөлөр барда ондогон жылдарды камтыган ошол каргашалуу кандуу жазалоолор катылган тарыхыбызды мезгилдин далдаасында калтырбайбыз. Биз ал **КАРГАШАЛУУ КАНДУУ ЖАЗАЛООЛОР КАНДАЙЧА БОЛГОНУН БИЛҮҮГӨ ТИЙИШПИЗ!**

Сабактын тибин:

Билимдерди комплекстүү системалаштыруу жана жалпылоо, тарыхый процесстерди жана көрүнүштөрдү аңдап түшүнүү жана ой жүгүртүү сабагы.

Сабактын формасы:

Диалог-сабак.

Сабактын максаттары:

✓ Окуучулардын СССРдеги саясий репрессиялардын жана эрксиздикке каршылык көрсөтүүнүн тарыхын терең өздөштүрүүгө кызыгуусун арттыруу;

✓ Окуучулардын СССРдин 1930–1950-жылдардагы тоталитардык тартиби жөнүндө билимдерин системалаштыруу;

✓ Репрессиянын курмандыктары жөнүндөгү маалыматтарды такташтыруу, саясий камактагылар түрмөнүн шартында да өздөрүнүн жогорку адеп-ахлактык сапаттарын сакташкандыктарын көрсөтүү;

✓ Окуучуларда тарыхый документтер менен иштөө, тарыхый маалыматтарга талдоо жүргүзүү, корутундуларды чыгара билүү көндүмдөрүн калыптандыруу;

✓ Окуучуларды тоталитардык тартиптин кайталанышына жол бербөөгө ынандыруу, жарандык коомдун институттарын калыптандырууга катышууга үндөө.

Окутуу методдору жана технологиялары:

Изилдөөчүлүк жана проблемалык тапшырмаларды аткарууну шарттоочу долбоордук технология; тарыхый процесстерди, көрүнүштөрдү, окуяларды баалоо технологиясы; диалог жүргүзүү; маалыматтык-коммуникациялык технологиялар.

Мугалимдин ишмердүүлүк ыкмалары:

Курмандыктардын ысымдарын тактоо, эвристикалык аңгемелешүү, образдуу баяндоо, жалпылоо, фронталдык аңгемелешүү.

Окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу формалары:

✓ Топтук;

✓ Фронталдык.

Сабактын жабдылышы, маалымат булактары:

Мультимедиялык каражаттар, таратма материал — Кыргыз Республикасынын Кылмыш кодексинин 58-беренесинин көчүрмөсү, видеотасмалар, фотосүрөттөр, портреттер, плакаттар.

Алдын-ала берилүүчү тапшырмалар жана жүргүзүлүүчү иштер:

Окуучуларды топторго бөлүштүрүп, ар бир топко өз-өзүнчө тематикалык тапшырмаларды берүү керек:

- мемориалдык комплекстин документтерин камактагынын социалдык статусуна жараша (өкмөттүк кызматкерлер, илимпоздор, искусство адамдары, дыйкандар, жумушчулар ж.у.с.) өкүмүнө, түрмөдөгү жүрүм-турумуна жараша өздөштүрүү жана маалымат даярдоо;
- «Ата-Бейит» мемориалдык комплексине баруу;
- Мамлекеттик архивдерден тийиштүү документтик материалдарды (жарлыктар, өкүм чыгарылган чечимдер, фотосүрөттөр) чогултуп, маалыматтык баяндамаларды даярдоо;
- СССР жарандарынын 1930–1950-жылдардагы жашоо-турмуштары жөнүндө ата-энелеринен жана башка улуулардан сурамжылоо аркылуу маалымат даярдоо.

Эскертүү:

Изилдөө жүргүзүүчү ийрим түзүлгөндөн тартып бардык иш процесстери ырааты менен видеотасмага жана фото сүрөттөргө тартылып турулушу зарыл.

Сабактын эпиграфы:

«Тепселген үчүн адам атым,
... бар мезгилге наалатым...»

С. Эралиев

«Ата-Бейит» мемориалдык комплексинин сүрөтү.

САБАКТЫН ЖҮРҮШҮ:

Мугалимдин киришүү сөзү: Совет мезгилинде эл арасында эң мыкты эс алуучу жай катары кеңири белгилүү болгон «Чоң-Таш» спорттук-лыжалык базасынын имаратында ХХ кылымдын 30-жылдарында ГПУ-МВДнын дачасы болгон экен. Ал дачанын жанында жардамга келишкен чехтер салган кирпич бышыруучу цех жайгашыптыр.

Абыкан Кыдыралиев.

Бүбүра Абыкановна Кыдыралиева.

Бүбүранын атасы Абыкан Кыдыралиев ошол дачада 1932-жылдан 1940-жылга чейин кароолчу болуп иштеген. Бүбүранын эскерүүсү боюнча, 1938-жылы кыш эрте түшүп, суук катуу болот. Ноябрьдын баш ченинде Абыкан үй-бүлөсүн шашылыш чогултуп, начальниктер бул жерден тез арада кеткиле деп буйрук кылганын айтып, Кашка-Суудагы досунукуна бир нече күнгө жашай турганы алып кетет.

...1938-жылдын 5–8-ноябры. Ал кезде Фрунзе деген аталыштагы борбордун Токтогул жана Логвиненко көчөлөрүнүн кесилишинде жайгашкан шаардык түрмө камалгандарга жык толгон. Алардын арасында бир жылдан бери суракта жатышкан Кыргыз ССРинин

жетекчилери, кыргыздын кыраан уулдары бар эле. Күн тартибинде мына ошолордун баарын тез арада жок кылыш маселеси турду. Себеби мынча адамды өлтүргөн соң, элге алардын жигин билдирбей, эч кимге көрсөтпөй көөмп салыш керек эле да. Мына ошондо ГПУнун чоңдорунун эсине Чоң-Таш айылынын балдары менен бирге эселек кыз Бүбүра да жашынмак ойноп жүргөн кирпич бышыруучу цех түшөт. Дапдаяр чуңкур... (Р.Т.Айтматова. Тарыхтын актай барактары. – Б.: «Бийиктик», 2007.)

Китептин сүрөтү.

Роза Төрөкуловна Айтматова.

Өкүм чыгарыш үчүн Фрунзеге атайылап СССР Жогорку сотунун аскердик коллегиясынын кыдырма сессиясынын жабык сот отурумун өткөрүүгө бригадалык аскер юристтери Алексеев, Зайцев жана I даражадагы аскер юристи Батнер келишкен. Соттун ушул курамы 1938-жылдын 5–8-ноябрында 137 адамга өлүм жазасын берүү жөнүндө өкүм чыгарган. Бул өкүм СССРдин Борбордук Аткаруу комитетинин 1934-жылдын 1-декабрдагы токтомунун негизинде токтоосуз ишке ашырылууга тийиш болчу.

Өкүм чыгарылган документтин сүрөтү.

Ошентип, 137 адам биринен кийин бири, улам өкүм окулган сайын, түрмөнүн короосунда атылып өлтүрүлүп жатты (Р.И.Хелимская. Тайна Чон-Таша. – Б.: «Илим», 1994).

Китептин сүрөтү.

Өлтүрүлгөн адамдардын сөөктөрүн жүк ташуучу машинелерге жүктөп, үстүн брезент менен жаап, түрмөнүн короосунан түндөп алып чыгышат. Чоң-Ташты көздөй бет алган машинелер өтө турган жолдо жайгашкан айыл-кыштактарга (азыркы Таш-Дөбө) милиционерлерден күзөт коюлуп, айыл тургундарына эшикке чыгууга тыюу салынган. Ошонда да адамдар анын айласын таап, жок дегенде жыйылып турган тезектердин далдаасынан тоо тарапты көздөй машинелердин өтүп баратканын көрүшкөн. Ага чейин эл арасында кыргыздарын каймактарын терип атып өлтүрүп, шаардын сыртына алып барып көмүшөт экен деген күбүр-шыбыр сөз жүргөн эле.

Үй-бүлөсүн Кашка-Суудагы досунукуна жеткирген Абыкан 2–3 күндө бир жолу, чоңдору чакырганда барып дачадагы чарба жумуштарын бүтүрүп келчү. Кайтып келгенде көңүлү чөгүнкү, эч ким менен сүйлөшкүсү келбей, өзүнчө кападар болуп жүрдү. Арадан 15–20дай күн өткөндөн кийин ал үй-бүлөсүн кайра Чоң-Ташка алып кетмей болду. Кетер алдында ал аялына жана балдарына:

— Үйгө барганда ар кандай өзгөрүүлөр болушу мүмкүн. Силер эч нерсе болбогондой, мурункунардай эле жүрө бергиле. Эч кимден эч нерсе сурабагыла, — деп катуу эскертти.

Чоң-Ташка жакындаганда эле Бүбүра кирпич цехинин ордуна дөбөчө туруп калганын көрөт. Бала неме, атасынын эртең мененки эскерткенине карабастан:

— Ата, завод кана? — деп сурайт таң калып.

— Кызым, завод жок. Эч нерсе сурабагыла дебедим беле. Бүбүра, сен баарын билгиң келген, баары-жокко кызыккан кыз экениңди билем, балам. Бирок, бирөөңөр эле кымындай шек алдырсаңар, мен баш болуп баарыбыз тең өлөбүз. Ошону каалайсыңарбы?..

Биз демибизди ичибизге алып, дым дебей отуруп калдык.

Айыл тургундары түнкүсүн кирпич цехинин ордундагы дөбөгө иттер чогулуп келип улушкандарын, айлуу түндөрдө дөңдөн жарык чыкканын көрүшөт. Ошондой учурларда Абыкан бекинип барып куран окуп келгенин, көз жашын токтото албай ыйлаган кездерин, деги эле кулк-мүнөзүнүн өзгөрүлүп кеткенин үй-бүлөсү байкайт.

Жаз келип, күн жылый баштаганда баягы дөбөдөн адам чыдап тура алгыс жыт чыга баштаган...

Бул жерде кандайдыр-бир сыр бар экенин купуя сезген Бүбүра атасынан болуп жаткан кубулуштардын себептерин сурай берет, бирок атасы баягы эле коркуткан сөзүнөн бөлөк эч нерсе айтчу эмес.

Ошентип арадан бир топ жылдар өтөт.

1973-жылы Абыкан карыя өлүм алдында жатып кызы Бүбүрага сталиндик репрессиянын курмандыктары көмүлгөн жерди эч кимге айтпай же көрсөтпөй кетип баратканына өкүнгөнүн айтат:

— Кызым, ал жерди сен гана билесиң. Кудай буюрса, заман өзгөрөр, ошондо жазыксыз шейит кеткендердин бала-чакасына, коомчулукка билдирип айт. Менин мойнумда карыз болуп калбасын, ушул аманатымды сага тапшырдым, кызым...

1991-жыл... «Кайра куруу» жүрүп турган кез. Ошондо эми мезгили келди окшойт деген ойдо Бүбүра эже сталиндик репрессиянын бейкүнөө курмандыктары көмүлгөн жайды көрсөтүп бере ала тургандыгы жөнүндө Мамлекеттик коопсуздук комитетине (КГБ) билдирет. А бирок, биринчиден, КГБнын архивдик документтеринде репрессиялангандар көмүлгөн жайлар көрсөтүлгөн эч кандай маалымат болбогондуктан, экинчиден, Кыргызстандын КГБсы ошол кезде Москвадагы коогаландуу ГКЧПны (Государственный Комитет Чрезвычайного положения) колдогондуктан, анын жетекчилиги бул билдирүүгө анчалык деле маани берген эмес. Анткени эски системаны колдогон коммунисттер кайрадан бийликке келип калышса, репрессия темасын көтөрүп чыгуунун зарылдыгы жок экени айгине иш да.

Бүбүра Кыдыралиева Чоң-Таштын кандуу сыры тууралуу башка чоң кызматкерлерге, шейит кеткендердин балдарына да кат жазып билдирет. Бирок ага эч ким ишенбейт. Репрессиянын курмандыктары ушул борбор шаардын айланасына эле көмүлүптүр деген каңшаар эл арасында мурдатан эле айтылып жүргөнү менен, анын так ордун эч ким айта алган эмес. Ошондуктан Бүбүра эжеге ал кайрылгандардын эч кимиси ишенбей, көңүлү бош болуп коюшат. Ошондо дагы, бир жагынан, атасынын керээзин аткарыш үчүн, экинчи жагынан, эселек кезинде өз көзү менен көргөндөрүнө ынангандыктан, үчүнчүдөн, адамдык парзын орундатыш үчүн Бүбүра Кыдыралиева бул ишти аягына чыгарууну көздөйт.

Ошондой ойдо жүргөн учурунда КГБнын кызматкери капитан Болот Абдрахмановго туш болуп калат. Сөөктөр көмүлгөн жерлерди издөө жана изилдөө анын иш-милдетине кирбесе дагы, Бүбүра эженин айткандарына ынанган капитан Абдрахманов өз ыктыяры менен Чоң-Таштын сырын ачууга киришет.

Капитан Болот Абдрахманов.

Ошентип 1991-жылы апрель айында КГБнын кызматкерлери Бүбүра Абыкановна Кыдыралиевага жолугушуп, Чоң-Ташка барышат. Бүбүра эже айылдын жогору, тоо тарабындагы баягы кирпич бышыруучу цех бастырылган дөбөнү көрсөтүп берет.

Казуу иштери 1991-жылдын июнь айында жүргүзүлөт.

Чоң-Таш айылынын панорамасы.

Казуу иштеринен фрагменттердин сүрөттөрү.

Чоң-Таштын жарым кылымдан ашуун убакыттан бери катылып жаткан сырын ачуудагы казуу иштерин жетектеген капитан Болот Абдрахмановдун эскерүүсүнөн:

«...чехтер кирпич бышыруу үчүн курган 3,5 x 3,5 x 3,5 м өлчөмүндөгү мештин камерасына обкомдун катчыларынын, эл комиссарларынын, жумушчулар менен жөнөкөй дыйкандардын сөөктөрү көмүлгөн.

Башаламан жаткандарына карабастан, мештин түпкүрүнө өлүктөр 10–15тен топ-топ кылып ташталганы, алардын үстүнө бир катмар топурак салынып, анан кайра башка өлүктөр ташталганы байкалат...

Менимче, бул археологиялык казуудагы бөтөнчө учур: документ, болгондо да айыптоо корутундусу жазылган маанилүү документ, 53 жыл бою топурактын астында жатса дагы кадимкидей сакталып калган! Мындай окуяга кез келерибизди деги эле күткөн эмеспиз...

Документтер эки метр тереңдиктен табылды. Демек, мештин түбүнө, баарынан мурда, биринчи катмар кылып ошол кездеги жаш Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасынын партиялык жана мамлекеттик жетекчилеринин сөөктөрүн ташташкан болуу керек.

Ошентип, дал ушул айыптоо корутундуларынын аркасында, КГБнын архивдик материалдары боюнча Чоң-Ташта көмүлгөн бөлөк адамдардын да аты-жөндөрүн аныктоого мүмкүндүк болду» (Б.Абдрахманов. Төрөкул Айтмат уулу. Июндагы эки жума. – Б., 1993).

Китептин сүрөтү.

(Тийиштүү тасмадан кадрларды көрсөтүү.)

Чоң-Таштын каргашалуу кандуу сыры ачылып, бул массалык көмүү 1938-жылга таандык экендиги далилденди.

Бул каралуу окуянын сыры Кыргызстандын катардагы эле карапайым жараны Бүбүра Абыкановна Кыдыралиеванын жана КГБнын капитаны Болот Абдрахмановдун адилеттүүлүктү орнотууга умтулган жарандык парзды аткарууларынын, бийик адамгерчиликтүүлүктөрүнүн, адам тагдырына кайдыгерлик кылбагандыктарынын натыйжасында ачылды. Биз ушул эки жаркын инсандын адамдык сапаттарына, карапайым каармандыктарына таазим этели.

Келгиле, ошол каргашалуу репрессияга кабылгандарды, кандуу жылдардын бейкүнөө курмандыктарын, ак жеринен атылып, шейит кеткен аталарыбызды, агаларыбызды эскерели. «Ата-Бейит» мемориалдык комплексине барардын алдында биз камактагылардын ар түрдүү социалдык катмарларга тийиштүүлөрүн иргештирүү жана алар тууралуу маалыматтарды даярдоо үчүн төмөнкүдөй топторго бөлүнгөнбүз: саясий ишмерлер; илимий ишмерлер, искусство ишмерлери, диний ишмерлер.

Биз эмнелерди билдик?

(Окуучулардын жооптору ырааты менен берилет. Мугалим сүрөмөлөөчү суроолорду берүү менен аларды түрмөгө камоонун расмий жана чыныгы себептерин тактайт, фотодокументтер жана документтик материалдар боюнча иштөөнү уюштурат. Документтик тасма, фотосүрөттөр, слайддар демонстрацияланат.)

1-топтун окуучулары: Саясий ишмерлер (аты-жөнү, фотолору)

2-топтун окуучулары: Илимий ишмерлер (аты-жөнү, фотолору)

3-топтун окуучулары: Искусство ишмерлери (аты-жөнү, фотолору)

4-топтун окуучулары: Диний ишмерлер (аты-жөнү, фотолору)

5-топтун окуучулары: Дыйкандар жана жумушчулар (аты-жөнү, фотолору)

Мугалим: Сабактын бул бөлүгүн жыйынтыктоо менен төмөнкү суроолорго жооп беребиз:

1. Репрессия жылдарында СССРдин түрмөлөрүнө кимдер жана эмне үчүн отургузулган?

2. Чоң-Таштын сыры эмнеде экен?
3. Кирпич бышыруучу цехке кимдер жана эмне үчүн көмүлгөн?
4. «Ата-бейит» мемориалдык комплексине канча кишинин сөөгү коюлган?

Окуучулардын жооптору:

- ✓ Репрессия жылдарында СССРде кимди болбосун 58-статья менен жазалаган;
- ✓ Түрмөгө жакын адамдарына карата таза сүйүүсү, туруктуулугу, парзы үчүн же эч кандай себепсиз деле камалган.
- ✓ Чоң-Таштын сыры эч ким ойго албай турган жерге — эс алуу үйүнүн жанында жайгашкан кирпич бышыруучу цехке ак жеринен атылган бейкүнөө атуулдардын эч кимге жиги билинбей көмүлгөндүгүндө; «кыңыр иш кырк жылда да билинет» дегендей, шейит кеткен эсил кайрандардын дайын-дареги акыры баары бир билингендигинде.
- ✓ «Ата-бейит» мемориалдык комплексине 137 адамдын сөөгү коюлган.

Мугалим: *Сталиндик доордо жашаган өзүңөрдүн ата-бабаларыңар жөнүндө эмнени билесиңер?*

Окуучулар өздөрүнүн ата-энелеринен, жакын адамдарынан тоталитардык мамлекеттеги жашоо-турмуш жөнүндө эмнелерди угуп-билишкендерин айтып беришет. Кимдир-бирөөлөрүнүн үй-бүлөсүндө репрессиялангандар же кулакка тартылгандар болушу мүмкүн. Бирок мындай окуялар аз экендигин (эки-үч) моюнга алыш керек. Жалпысынан, окуучулардын туугандары пионер, комсомол, коммунист болушкан, тынч эмгектенишчү жана жолдош Сталинге ишенишчү. А эгерде кимдир-бирөө камакка алына турган болсо, ал жөнүндө лам деп ооз ачууга болбойт эле.

Мугалим: Силердин айтканыңарды угуп отуруп, адамдар эмне үчүн эч нерсе деп айтышкан эмес? Же коркушканбы? деген суроолор эркисизден ойго келет. Балким, чыны менен эле коркушкандыр. Экинчи жагынан, тоталитардык коомдогу күч-кубаттуу идеологиялык машина адамдардын акыл-сезиминин ошондой психологиялык абалда болушу үчүн иштеген. *Азыркы учурда ушул репрессия сыяктуу каргашалуу кырдаалды болтурбай коюуга болобу?*

Окуучулардын жооптору:

- ✓ Тоталитардык тартиптин кайталанбашына өнүккөн жарандык коом гана каршы тура алат;
- ✓ Калктын ар кандай катмарларын коргоого ала турган коомдук уюмдарды түзүү керек;

- ✓ Шайлоолордун коомдук турмушка эч кандай таасири болбойт деген ойлор көп айтылат, арийне, андай ой-пикирлерди жөндүү деп санай турган болсок, демек, анда кайрадан тоталитардык тартип орноп калышы да мүмкүн;
- ✓ Ошондуктан шайлоолорго жигердүүлүк менен катышуу зарыл.

Мугалим: Тарыхты танууга болбойт. Кыргыз элинин улуу этнопедагогу Нур Молдо айткандай: «Тарыхты танганың — тамырсыз калганың!» Ал эми репрессия болсо, изилдөө иштерин жүргүзүү учурунда өзүнөр көрүп-билгениңердей, ошол тарыхый доордун каралуу каран түн түшкөн мезгили болчу.

Окуучулар (топ-топтору менен):

- ✓ репрессия — бийликти сактап туруунун формасы;
- ✓ репрессия — өлкөнүн социалдык-экономикалык милдеттерин чечүүнүн бир жолу;
- ✓ репрессия — басынтуу, коркутуу, зордук-зомбулук, кызылдай кыргын.

Мугалим: Сталин өзүнүн сөздөрүндө миллиондогон тонна таш көмүр, чоюн өндүрүлүп жатканы жөнүндө сыймык менен айтып турганы менен, башка миллиондор тууралуу — киндик каны тамган ата журтунан көчүрүлгөндөр, лагерлерде камалып жаткандар, атылып өтүрүлгөндөр жөнүндө ойлоого да жол берген эмес, аларды адамдардын эстутумунан таптакыр чыгарып салууну көздөгөн. Кулакка суук угулган, үрөй учураарлык коркунучтуу ГУЛАГ (Главное управление лагерей) деген сөз пайда болгон. ГУЛАГ — сталиндик доордун символу сыяктуу, монумент сыяктуу ошол каралуу кара түн түшкөн мезгилдин күнгүр добушу.

Айрым маалыматтар боюнча, 1930-жылдан 1953-жылга чейин ГУЛАГдын лагерлеринде 20 миллионго жакын адам камакта отурган, алардын 786 миңи курман болгон. Өлкөнүн генофондуна орду толгус сокку урулган. 1991-жылдан бери **8-ноябрь** Саясий репрессиялардын курмандыктарын эскерүү күнү катары белгиленип келүүдө.

Окуучулар (жалты):

Кайра келди мына бүгүн
 Эсилдерди эскерчүү күн...
 Атайбыз биз урмат менен
 Ысымдарын ар биринин.

(Окуучулар репрессиянын курмандыктарынын ысымдарын улам алыстатып аташат...)

Мугалим: Репрессиянын шейит кеткен курмандыктарын ордуңардан туруп эскерүүнү сурайм.

(Унчукпоо мүнөтү)

Изилдөө иштеринен фрагменттердин сүрөтү.

Пайдаланылган адабияттар:

1. *Абдрахманов Б.* Төрөкул Айтмат уулу. Июндагы эки жума. – Б., 1993.
2. *Айтматова Р.Т.* Тарыхтын актай барактары. – Б.: «Бийиктик», 2007.
3. «Ата-Бейит» мемориалдык комплексинин документтери жана материалдары.
4. Мамлекеттик архивдин документтери жана материалдары.
5. Мамлекеттик коопсуздук комитетинин архивинин документтери жана материалдары.
6. *Хелимская Р. И.* Тайна Чон-Таша. – Б.: «Илим», 1994.
7. *Чернова М.Н.* Люди и судьбы: Россия. XX век // Материалы по курсу «История России. XX век». – М.: АРКТИ, 2003.